

УДК 316.344.4:2-756+343.35(477)  
DOI 10.32755/sjeducation.2025.01.031

## **СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛІ, ОБВИНУВАЧЕНІ АБО ЗАСУДЖЕНІ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ ТА ВИПРАВДОВУВАННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ**

**Гейда Ольга Сергіївна,**

кандидат історичних наук,

доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,

Пенітенціарна академія України

(14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: helga2102@ukr.net)

ORCID: 0000-0003-4971-4867

*В умовах війни релігійні організації, які мають керівний центр на території держави-агресора Росії, активно використовуються ворогом як інструмент ідеологічної складової гібридної війни проти України. На часі необхідність досягнути масштаби цієї проблеми, з'ясувати, коли почалися ці процеси, зрозуміти мотивацію скоєння злочинів проти основ національної безпеки служителями культу, реконструювати характерні риси умовного соціологічного портрета священнослужителя, обвинуваченого та засудженого за колабораційну діяльність. Результати дослідження можуть бути використані в подальшому для запобігання поширенню небезпечних для держави та суспільства процесів у сфері релігійної безпеки.*

***Метою дослідження** є з'ясування статистичних даних, причин та мотивацій переходу священнослужителів на бік ворога, їхні вікові, освітні, соціальні характеристики, корпоративні зв'язки; окреслення ймовірних шляхів поширення забороненої нині ідеології «руського миру» через духовні навчальні заклади та монастирі на теренах України.*

***Методологія дослідження** базується на співвідношенні теоретичних та емпіричних методів, а саме: пізнання, оцінювання, діагностика, конструювання. В основу інструментарію дослідження покладено методи вибірки, групування, оцінювання та прогнозування, моделювання, теоретичного та контент-аналізу даних.*

*У результаті проведеного аналізу виокремлено спільні характерні риси вищих церковних ієрархів, обвинувачених та засуджених за співпрацю з ворогом, проаналізовано їх освітній рівень, місце проходження послуху і навчання, корпоративні та родинні зв'язки, які дали змогу виділити кілька мотиваційних чинників антиукраїнської діяльності цих людей. Крім того, результати дослідження окреслили шляхи й напрями ідеологічного впливу на клір релігійних організацій України задля формування мережі, яка нині активно використовується ворогом у гібридній інформаційній війні проти нашої держави.*

**Висновки.** Маємо задокументовані й підтверджені факти державної зради та виправдовування кривавої війни проти України, пособництва та участі в терористичних угрупованнях, обвинувачення в антиукраїнській діяльності в діях половини очільників конфесій, які мають керівний центр на території країни-агресорки. Переважна більшість з них (92 %!) належить до вищої ієрархії Української православної церкви в єдності з РПЦ. Третина з них народилася, навчалася та починала духовну кар'єру на території Росії, обґрунтовано підозрюється в міцних корпоративних зв'язках з вищими ієрархами РПЦ, тісних родинних зв'язках у російській силових структурах, фаворитизмі з боку вищих ієрархів та політиків. Більш ніж 40 % фігурантів народилися в Україні, але під час навчання або початкового служіння були цілеспрямовано залучені до антиукраїнської ідеї та її поширення серед населення України. Часто кар'єра цих ієрархів розвивалася підозріло стрімко, невідповідно до їх освітнього рівня, що наводить на думку про корупційну складову або особисту зацікавленість кураторів у призначеннях, які були отримані. Слід також зауважити, що в поширенні серед священнослужителів наративів «руського миру» в історичній, культурній та духовній царині не останню роль відігравали ще з 90-х рр. XX ст. духовні навчальні заклади та «базові» проросійські монастирі на території України, що були (а може, і досі залишаються) «кузнем кадрів», яку ворог може використати для дестабілізації ситуації всередині країни і не лише в конфесійній сфері. Щодо розуміння мотиваційних механізмів масової колаборації представників духовенства, прощарку, який за логікою мав би стати духовною опорою нашого спротиву, на першому місці стоять їхні власні економічні інтереси, примітивна жажда до збагачення, утримання своїх посад та впливів. Усе це накладається на цілеспрямовано сформовану антиукраїнську ідеологію, яка стала їх усвідомленою ідентичністю й урешті призвела до превалювання власних амбіцій над принципами християнської моралі.

**Ключові слова:** священнослужителі, обвинувачені або засуджені, колабораціонізм, законодавство у сфері релігій, церква в умовах війни в Україні, соціологічні дослідження колабораціонізму.

## CLERGYMEN ACCUSED OR CONVICTED OF COLLABORATING WITH THE ENEMY, ENCROACHING ON THE TERRITORIAL INTEGRITY AND INVIOABILITY OF UKRAINE AND PROPAGATION OF WAR: SOCIOLOGICAL ANALYSIS

**Heida Olha,**

Candidate of Historical Sciences,  
Associate Professor of the Department of Pedagogy and Humanitarian  
Disciplines,

Penitentiary Academy of Ukraine  
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,  
e-mail: helga2102@ukr.net)  
ORCID: 0000-0003-4971-4867

*In today's conditions, religious organizations that have a leadership center on the territory of the aggressor state of Russia are actively used by the enemy as a tool of the ideological component of the hybrid war against Ukraine. It is urgent to understand the scope of this problem, to find out when these processes were launched in time, to understand the motivation for committing crimes against the foundations of national security by ministers of religion, to reconstruct the characteristic features of a conditional sociological portrait of clergy accused and convicted of collaborationist activities.*

*The results of the study can be used to prevent the further spread of processes dangerous to the state in the field of religious security during the war.*

**The purpose of the study is:** *to clarify the reasons and motivations for the clergy to go over to the enemy, their age, educational, and social characteristics, and to outline the likely ways of spreading the prohibited ideology of "Russian peace" through religious educational institutions and monasteries in Ukraine since the 1990 s.*

**The research methodology is:** *based on the correlation of theoretical and empirical forms and methods. To form the source base, specific methods of information collection (Internet resources) were used, which allowed for the analysis of certain social problems, including the identification of the features of group consciousness.*

**The research toolkit is based on the methods of sociological sampling, theoretical and content analysis, and data synthesis.**

*As a result of the analysis, common characteristic features of clergy (higher church hierarchs) accused and convicted of collaborating with the enemy were identified, their educational level and place of obedience, corporate and family ties were analyzed, which made it possible to identify several motivational factors of their anti-Ukrainian activities.*

*In addition, the results of the study outlined the ways and directions of ideological influence on the clergy of religious organizations of Ukraine in order to form a network that is actively used by the enemy in the hybrid information war against our state.*

**Conclusions:** *We have documented and confirmed facts of state treason and justification of the bloody war against Ukraine, aiding and participating in terrorist groups, accusations of anti-Ukrainian activity in the actions of half of the leaders of denominations that have a leadership center on the territory of the aggressor country. The vast majority of them (92 %) belong to the highest hierarchy of the Ukrainian Orthodox Church in the unity of the Russian Orthodox Church. A third of them were born, studied and began their spiritual careers on the territory of Russia, are reasonably suspected of strong corporate ties with the highest hierarchs of the Russian Orthodox Church, close family ties in Russian security structures, favoritism on the part of Russian hierarchs and politicians. More than 40 % of those involved were born in Ukraine, but during their studies or initial service were purposefully involved in anti-Ukrainian ideology and its spread among the population of Ukraine. Often the careers of these hierarchs developed suspiciously rapidly, not in accordance with their educational level,*

*which suggests a corruption component or personal interest of the curators in the appointments that were received. It should also be noted that in the dissemination of narratives of the "Russian world" among the clergy in the historical, cultural and spiritual area, not the least role was played since the 90s of the 20th century by theological educational institutions and "base" pro-Russian monasteries on the territory of Ukraine, which were (and perhaps still remain) a "forge of personnel" that the enemy can use to destabilize the situation inside the country and not only in the confessional area. Regarding the understanding of the motivational mechanisms of the shameful mass collaboration with the enemy of the clergy, a stratum that logically should become the spiritual support of our resistance, in the first place are their own economic interests, a primitive thirst for enrichment, retention of positions and influence. All this is superimposed on a purposefully formed aggressive anti-Ukrainian ideology, which has become their conscious identity and, ultimately, led to the imposition of their own ambitions over the principles of Christian morality.*

**Key words:** *clergy accused or convicted, collaborationism, legislation in the field of religions, church in the conditions of war in Ukraine, sociological research on collaborationism.*

**Постановка проблеми.** Духовний глава усіх православних християн світу Вселенський Патріарх Варфоломій, перебуваючи в Литовській республіці у березні 2023 р., під час свого виступу в парламенті чітко визначив, що «влада Росії використовує Церкву як інструмент для досягнення своїх політичних цілей, а Російська православна церква повною мірою розділяє відповідальність за розв'язану криваву війну в Україні» [1].

Стосується це і відповідальності священнослужителів тих конфесій, що діють в Україні, але ще досі офіційно не розірвали канонічної єдності з Московським патріархатом, ба більше, є його розгалуженою давно сформованою ідеологічною мережею, яка просуває ворожі наративи в український духовний простір задля його дестабілізації. Власне кажучи, РПЦ використовувалася як інструмент колоніальної влади для денационалізації корінного населення України фактично від 1686 р. Але лише у 2024 р. згідно зі ст. 3 Закону України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» «зважаючи на те, що Російська православна церква є ідеологічним продовженням режиму держави-агресора, співучасницею воєнних злочинів та злочинів проти людяності, що вчиняються від імені Російської Федерації та ідеології

«руського міру», діяльність в Україні Російської православної церкви заборонена» [2].

**Актуальність** цієї проблематики на сьогодні висока, бо є необхідність зрозуміти масштаб проблеми, з'ясувати, коли почалися ці процеси, які духовні навчальні заклади чи монастирі могли бути центрами вербування, який відсоток високопосадових осіб у церковних інституціях міг бути дотичним до популяризації антиукраїнських ідей та як на основі цих даних можна запобігти подальшому поширенню небезпечних для держави і суспільства процесів.

За визначенням релігієзнавчої експертизи, проведеної Міністерством культури України як центрального органу виконавчої влади, відповідального за реалізацію державної політики у сфері релігії, у результаті детального аналізу офіційних статутних документів було встановлено перелік релігійних організацій, які підпадають під дію норм Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (ст. 5<sup>1</sup>) [3]. Перелік містить п'ять релігійних організацій, центри керівництва яких розташовані на території держави-агресора Росії, а саме: Українська православна церква в єдності з Російською православною церквою (УПЦ МП); Руська (Російська) істинно-православна церква (РПЦ); Руська (Російська) старообрядницька церква (Безпопівська згода), інша назва – Древлеправославна поморська церква (ДПЦ); Руська (Російська) Древлеправославна церква (РДЦ Новозибківська згода); Руська (Російська) православна старообрядницька церква (Білокриницька згода), з 2022 р. – Древлеправославна церква Христова [4].

Станом на 01 січня 2024 р. відповідно до звіту Державної служби з етнополітики й свободи совісті про мережу релігійних організацій в Україні найбільшою за кількістю громад залишається поки УПЦ в єдності з РПЦ, вона загалом налічує 10 919 релігійних організацій (10 586 громад, 214 монастирів, 17 духовних навчальних закладів, 34 братства, 17 місій), що становить 29 % від загальної релігійної мережі держави та 60 % від загальної кількості православних релігійних організацій України.

На другому місці – Древлеправославна (старообрядницька) церква Христова – найбільша деномінація російського православного старообрядництва у світі, яка донедавна (до 2022 р.) була однією з 10 єпархій РПСЦ під керівництвом Московського митрополита. Крім того, в Україні на 2024 р. діяло офіційно 5 громад Руської древлеправославної церкви (Новозибківська згода), 28 громад Руської православної церкви за кордоном, 34 громади Руської істинно-православної церкви. Тобто це величезна, поширена по всій території України мережа, яку активно використовує ворог з відома або без відома (так би мовити, «втемину») в гібридній інформаційній війні проти нашої держави [5].

Ключовими ознаками маніпулятивного впливу на громадян України в діяльності конфесії, за визначенням сучасного законодавства, є: наявність деструктивних та провокативних виявів у діяльності релігійних організацій, фактів нетолерантного ставлення до представників інших віросповідань, фактів сепаратистського та колабораціоністського характеру з боку представників релігійних організацій; загострення конфронтаційної та колабораціоністської риторики в офіційно оприлюднених публікаціях та повідомленнях представників окремих релігійних організацій, що діють в Україні; системні порушення основоположних прав і свобод людини, а саме – злочини на ґрунті ненависті з мотивів упередженого ставлення за релігійною ознакою [4].

**Мета** цього аналітичного соціологічного дослідження – з’ясування причин та мотивацій переходу вищих ієрархів (очільників) згаданих конфесій на бік ворога, а також вікові, освітні, соціальні характеристики керівників означених деномінацій, з’ясування наявності корпоративних і родинних зв’язків, ймовірності впливу освітніх духовних закладів та монастирів як центрів пропаганди воєнної агресії проти України. Секретар Ради національної безпеки та оборони України Олексій Данилов під час обміну частини представників УПЦ МП на полонених бійців у квітні 2023 р. наголосив: «У цій інституції дуже багато представників так званої розвідувальної спільноти Російської Федерації. Частину з них ми вже поміняли на наших бранців. Це факти, які українська спільнота має знати. Росія

впливала на Україну не тільки через релігійні організації, а й через агентурну мережу, яка продовжує працювати в нашій державі» [6].

Для виконання окресленої мети були поставлені такі дослідницькі завдання:

- виявлення інформації про об'єкти дослідження;
- аналіз змісту та напрямів сучасних наукових концепцій вивчення колабораційної діяльності;
- вироблення методики соціологічного дослідження;
- аналіз обвинувачених та засуджених осіб за обраними критеріями;
- з'ясування часових меж активізації ворожого ідеологічного впливу;
- виявлення центрів, з яких відбувалися найактивніші впливи (монастирі, навчальні заклади);
- характеристика статей Кримінального кодексу України, за якими засуджено або обвинувачено фігурантів дослідження, та покарання, яке вони понесли за скоєні злочини;
- з'ясування мотивів вчинення злочинів проти безпеки держави задля блокування подібного в майбутньому.

Дані про священнослужителів, яким офіційно висунули обвинувачення або про вже засуджених за статтями Кримінального кодексу України (далі – ККУ), були акумульовані з відкритих реєстрів та публікацій у ЗМІ. Основними джерелами дослідження стали дві публічні бази даних: сайт Руху Чесно [7] та Реєстр церковних лідерів УПЦ МП зі зв'язками в Росії [8]. Платформа «Реєстр зрадників» розроблена Рухом Чесно задля систематизації розпорошених даних про особи політиків, медійників, правоохоронців, священнослужителів, що здійснили перехід на бік ворога, які поширюють проросійську пропаганду, працюють у фейкових органах влади окупанта, фінансують окупаційні війська чи надають іншу допомогу. Функціонування ресурсу підтримує NED, Програма сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та впроваджується Рап в Україні. «Реєстр церковних лідерів УПЦ МП зі зв'язками в Росії» ведуть фахівці OSINT-компанії Molnar. Цей

реєстр містить інформацію про високопоставлених священнослужителів, чії дії та зв'язки вказують на підтримання інтересів Росії. Внесено дані про освіту цих осіб, їхню нерухомість на території країни-агресорки, а також наявність паспорта громадянина РФ.

Протягом останніх трьох років, у зв'язку з широкомасштабним вторгненням на територію України Російської Федерації, значно збільшилася кількість наукових досліджень, які всебічно вивчають явище колабораціонізму. Так, наприклад, видам співпраці з окупаційної владою та детальній характеристиці її ознак присвячена праця О. Гончаренка [9]. Історичний ретроспективі появи терміну та особливостям застосування поняття «колаборант» присвячена стаття О. Чальцевої [10]. Детальний аналіз сучасного українського законодавства щодо покарання за співпрацю з ворогом зроблений у статтях Є. Письменного [11], С. Перепеліциної [12] та В. Кузнецова [13]. Характеристиці особливостей психології колаборантів та визначенню провідних мотивів скоєння таких злочинів присвячені дослідження О. Зубченка [21], О. Мирошніченко [14] та В. Барахти [15]. На мотиваційно-когнітивні особливості цієї категорії засуджених та методи роботи з ними в органах пробації звернута увага В. Шимка [16].

**Виділення не розв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю.** Для соціологічного дослідження обрано специфічний соціальний прошарок колаборантів-священнослужителів серед вищих ієрархів, антиукраїнська діяльність яких досі не стала об'єктом наукового дослідження. Особистісні характеристики, підґрунтя, причини та мотиваційні чинники, що спонукали означених осіб до протиправної діяльності, мають певні особливі риси, на яких і зосереджено увагу в дослідженні.

**Методологія дослідження** базується на співвідношенні теоретичних та емпіричних методів, а саме: пізнання, оцінювання, діагностика, конструювання. В основу інструментарію дослідження покладено методи вибірки, групування, оцінювання та прогнозування, моделювання, теоретичного та контент-аналізу даних.

УПЦ в єдності з РПЦ налічує 49 єпархій, 9111 священників та ченців і станом на 2024 р. мала 52 правлячих і 58 вікарних архієреїв (загалом 110 осіб). РПЦ донедавна мала в Україні три єпархії (Чернігівсько-Гомельську, Одеську, Вінницько-Хмельницьку) і 34 громади у Дніпропетровській, Житомирській, Запорізькій, Чернігівській, Одеській областях та в м. Києві. Єдиний ієрей Російської істинно-православної церкви (РПЦ) в Україні – єпископ Вінницький та Хмельницький Савватій (Безкоровайний) – 24 грудня 2024 р. заявив про вихід зі складу Синоду РПЦ та відокремлення від цієї юрисдикції, адміністративний центр якої розташований на території держави-агресорки. Центр Руської православної старообрядницької церкви розташовано теж у Москві, в будинку причту на Рогозькому кладовищі. Вона налічує в Україні 1 єпархію, 56 громад і має 2 монастирі. З листопада 2022 р. в Україні зареєстровано самостійний релігійний центр та перейменовано Управління Київської і всієї України єпархії Руської православної старообрядницької церкви на Древлеправославну церкву України. До числа об'єктів дослідження також внесений голова Духовного управління мусульман Криму, а з 18 березня 2014 р. – муфтії централізованої релігійної організації «Духовне управління мусульман Криму» в окупованому Криму.

Загальна чисельність проаналізованих у цьому дослідженні вищих ієрархів становить 50 осіб (для аналізу обрані митрополити, архієпископи, єпископи, муфтії). 46 з них належать до юрисдикції УПЦ МП, що становить 92 % від загальної кількості проаналізованих фігурантів, 2 – до РПЦ (4 %), 1 – до РПСЦ (2 %) та 1 – до ДУМ Криму (2 %). Вибірка для соціологічного дослідження становить 43,8 % від загальної кількості очільників перелічених вище конфесій в Україні, тож є доволі репрезентативною для висвітлення поставлених дослідницьких завдань.

Для аналізу було взято дев'ять індикаторів, за якими порівнювалися об'єкти дослідження, а саме: конфесійна належність, посада, вік, місце народження, належність до соціального прошарку родини, освітній рівень, місце навчання та початкового служіння, стаття звинувачення та вид покарання.

Стать окремо не виділяли: серед обвинувачених лише чоловіки, оскільки для аналізу ми виокремили поки лише категорію вищих церковних ієрархів.

Звинувачення в колабораційній діяльності отримали 46 осіб вищих ієрархів УПЦ в єдності з РПЦ, 2 – очільники єпархій РПЦ, 1 – ексмуфтії мусульман Криму, 1 – очільник РПСЦ (Білокриницька згода). За ієрархаїчним порядком маємо серед обвинувачених 26 митрополитів, 8 архієпископів, 14 єпископів, а також 1 намісник монастиря та єпархіальний вікарій, 1 муфтії (посада відповідає православному єпископу).

За віковими ознаками найбільша частина обвинувачених – 21 особа (20 УПЦ МП + 1 РПСЦ) – це люди середнього віку (45–60 років) або зрілого працездатного за класифікацією ООН. Другу вікову категорію – 19 осіб – становлять особи похилого віку (від 61 до 75 років): 16 представників УПЦ МП + 2 РПЦ + 1 муфтії). Ще 6 осіб належать до групи старечого віку (76–90 років). Найменша кількість серед колаборантів (4 особи) – люди молодого віку (від 25 до 44 років). Такий розподіл свідчить про те, що «інфікування» засадничими принципами російської теологічної і політичної концепції активно відбувалося ще від часів СРСР та на початку становлення незалежної України, коли означені ієрархи навчалися й формувалися як особистості. Крім того, така вікова статистика спонукає до висновку, що основною мотивацією до колабораціоністської діяльності вищих церковних ієрархів з початком російсько-української війни у 2014 р. стала осмислена співпраця з ворогом задля збереження посад та покращення або збереження свого матеріального становища.

Аналізуючи місце народження об'єктів дослідження, привертає увагу те, що переважна більшість фігурантів кримінальних справ є громадянами України або народилися на теренах УРСР у радянський час (загалом 32 особи, 64 %). Регіони місця народження розподілені так: Рівненська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька, Закарпатська області – 14 осіб (43,7 %); Сумська – 1, Харківська – 1, Луганська та Донецька – 5 осіб; Вінницька, Київська, Житомирська, Кіровоградська – 8, Одеська – 2, Крим – 2. Ще 7 осіб народилися на

території Росії, 2 – у Білорусі, і по 1 особі – у колишніх республіках СРСР (Казахська РСР, Узбекика РСР, Туркменська РСР, Латвійська РСР, Молдавська РСР). Один – на теренах довоєнної Польщі (1939 р.).

Розуміння шляхів поширення проросійського впливу на населення Української РСР та пізніше незалежної України через церковні інституції красномовно ілюструє регіон навчання фігурантів кримінальних справ, а саме: найбільша частка серед них отримали освіту в Росії – 25 осіб, що становить 52 % від загальної частини проаналізованих. У Московській духовній семінарії та академії навчалися 18 ієрархів, у Ленінградській духовній семінарії та академії (пізніше Санкт-Петербурзькій) – 4 особи, у Калузькій духовній семінарії (потім академії) – 2 особи, Білгородську духовну семінарію закінчила 1 особа. На другому місці за кількісними показниками – випускники Київської духовної семінарії та академії – 13 осіб, що становить 27 % від загальної кількості. Одеську духовну семінарію закінчили 5 фігурантів, Таврійську та Кишинівську семінарію – по 1 особі. Очільник мусульман Криму – місячні курси імамів у Манісі та Лівані. Показово, що з тих, хто навчався у МДА за радянських часів, двоє потім стали ректорами Київської духовної семінарії та академії і Почаївської духовної семінарії.

Цікаву картину отримуємо в результаті аналізу рівня освіти вищих ієрархів. З 48 проаналізованих вищих ієрархів (про освіту двох немає достовірних відомостей) вищу духовну освіту отримала лише 31 особа (64,5 %). Серед них троє мають світську вищу освіту (Афінський університет, Харківський художньо-промисловий інститут, Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка) та один навчався у приватному ВНЗ «Чернівецький православний богословський інститут». Тобто чистий відсоток вищої духовної освіти (академічної) мають лише 56,2 % вищих ієрархів. Середню духовну освіту (семінарія) мають 9 осіб (18,7 %). Без спеціалізованої духовної освіти вищі церковні посади обіймали 8 осіб, що становить 16,6 % від загальної кількості об'єктів дослідження. Прикметно, що 6 осіб отримали освіту, навчаючись заочно або

екстерном (у КДС та КДА – 6, у Білгородській семінарії – 1). Найбільш кричущі факти невідповідності освітньої кваліфікації обійманий посаді виявлено в 4 осіб (хіротонія на священника без завершеної семінарської освіти, отримання посади ігуменів монастирів та висвячення в сан єпископа/архієпископа без богословської (академічної) освіти). Тобто кандидати на священство ставали єпископами та архієпископами із семінарською середньою освітою, до того ж отриманою заочно. Така статистика свідчить про те, що під час обрання кандидатури на обіймання відповідальних та впливових посад керувалися не професійним рівнем та кваліфікацією і навіть, на жаль, не особистісними духовними якостями претендентів, а винятково їх схильністю до безвідмовного виконання будь-яких розпоряджень кураторів.

Аналіз відомостей про регіон служіння перед отриманням висвячення на посади вищих ієрархів дає змогу простежити наявні корпоративні зв'язки того чи іншого фігуранта, а також з'ясувати центри підготовки майбутніх «надійних служителів культу». Найбільша частка припадає на Донецьку область – 8, Київ – 6, Крим – 6, Одесу – 4, Почаїв – 4 особи. Початок служіння на території Росії мали лише 6 осіб (12 %). Ще 5 осіб мали досвід служіння в закордонних єпархіях РПЦ у радянський період, а саме: в Аргентині, Америці, Канаді, Єрусалимі. Очевидно, що для роботи за кордоном у радянські часи вони мали бути «особливо благонадійними».

Інформацію про соціальне походження фігурантів не завжди вдалося з'ясувати, але серед наявної маємо такий розподіл: селяни – 13 (26 %), робітники – 7 (14 %), інтелігенція – 5 (10 %), духовний сан – 4 (8 %), військові – 1 (2 %). Можна зробити висновок, що явна перевага в соціальному походженні незаможних прошарків (селянства та робітництва), часто вихідців з багатодітних або неблагополучних родин, іноді з втраченою одного з батьків, підтверджує те, що духовна кар'єра була особливо цікавою для фігурантів у сенсі швидкого досягнення власного матеріального добробуту, а це своєю чергою окреслює одну з основних мотивацій до колаборації – економічну.

Фігуранти були звинувачені найчастіше за сімома статтями кримінального законодавства України. За ст. 109 ККУ – дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, а також змова про вчинення таких дій. Публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій. За ст. 111 ККУ – державна зрада, тобто діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 ККУ) та пропаганда війни (ст. 436 ККУ). Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників. Відповідно до ст. 436 ККУ пропагандою війни визнаються публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів. Крім того, обвинувачення, винесені за частиною 1 ст. 161 ККУ – порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності та релігійних переконань. За ст. 114-2 – несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану. За ст. 260 ККУ – створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань [17]. Крім того, має місце звинувачення в антиукраїнській діяльності. До 7 осіб застосовані персональні санкції строком на 5 років, 11 осіб мають громадянство Росії, США, Румунії, 13 осіб указом Президента позбавлені грома-

дянства України [18], 5 осіб є фігурантами бази «Миротворець». Під домашнім арештом перебувала 1 особа, яку 2023 р. відпустили з-під варті за внесеною заставу в розмірі 33,3 млн грн.

У результаті висунутих обвинувачень та судових рішень покарання не отримали, бо втекли до Росії, 16 ієреїв, один утік до Молдови. Перебувають і діють на тимчасово окупованих територіях України ще 17 осіб, помер 1. Засуджені двоє: ексмфтії – на 12 років, ще один фігурант обмінаний на 28 українських військових [19]. Решта досі продовжує свою діяльність в Україні.

Соціологи давно звернули увагу на різке прискорення трансформації соціальної структури суспільства під час революційних та воєнних потрясінь, отже, маємо усвідомити масштаби цієї проблеми для України. Однією з форм такої трансформації є явище співпраці з ворогом. Доречну диференціацію колабораціонізму представив у своїй роботі історик Я. Грицак, який виділив такі його види: вимушений, добровільний та ідеологічний. Останній вид – ідеологічний – передбачає індивідуальну, навмисну, мотивовану переконанням або ідеологічною угодою співпрацю з окупаційною владою. Слід зауважити, що ідеологічний колабораціонізм був присутній у кожній окупованій країні в період Другої світової війни, різниця була лише в характері його домінування [20, с. 305].

Досліджуючи мотивацію цього явища, О. Мірошніченко робить доречний висновок, який підтверджується в тому числі й нашим дослідженням: «Ознакою масової колаборації постає фаворитизм щодо окупантів «ліпших» людей автохтонної нації». Мотиваційними чинниками колаборації авторка вважає такі: несформована політична свідомість, низький рівень національної ідентичності, прагнення покращення життєвих умов, яке пов'язується з новими індивідуальними можливостями, можливість отримання прибутку, низький рівень особистої відповідальності, інфантизм [14, с. 162–163].

Зубченко О., досліджуючи особливості виявів сучасного колабораціонізму на тимчасово окупованих територіях Півдня України, доходить висновку, що «серед пособників ворога домінують представники вищих соціальних верств, які до війни

займали соціально-статусні позиції менеджерів та працівників високої кваліфікації, мали повноваження діяти від імені держави» [21, с. 21–22].

Подібні висновки корелюються і з результатами цього дослідження. Маємо задокументовані й підтверджені факти державної зради та виправдовування кривавої війни проти України, пособництво ворогу, участь у терористичних угрупованнях та обвинувачення в антиукраїнській діяльності в діях половини очільників конфесій, які мають керівний центр на території країни-агресорки. Переважна більшість з них (92 %!) належить до вищої ієрархії Української православної церкви в єдності з РПЦ. Третина з них народилася, навчалася та починала духовну кар'єру на території Росії, обґрунтовано підозрюється в корпоративних зв'язках з вищими ієрархами РПЦ (у тому числі виконання ролі зв'язківців у контактах УПЦ МП з гундяєвим), тісних родинних зв'язках у російській силових структурах, фаворитизмі з боку російських ієрархів та політиків. Більш ніж 40 % фігурантів народилися в Україні, але під час навчання або початкового служіння були цілеспрямовано залучені до антиукраїнської ідеї та її популяризації серед населення України. Часто кар'єра цих ієрархів розвивалася підозріло стрімко, невідповідно до їхнього освітнього рівня, що спонукає до думки про корупційну складову або особисту зацікавленість кураторів у призначеннях, які були отримані. Слід також зауважити, що в поширенні серед священнослужителів наративів «руського миру» в історичній, культурній та духовній царині не останню роль відігравали ще з 90-х рр. ХХ ст. духовні навчальні заклади та «базові» проросійські монастирі на території України, які були (а можливо, і досі залишаються) «кузнею кадрів», яку ворог може використати для дестабілізації ситуації всередині країни і не лише в конфесійній сфері. Призначення фігурантів на вищі ієрархічні посади теж окреслюється логічними хронологічними рамками: перша хвиля призначень відбувалася у 1992–1994 рр., друга – у 2008–2010 рр., третя – у 2013 р. та остання – у 2021 і навіть 2022 рр. Щодо розуміння мотиваційних механізмів ганебної масової колаборації з ворогом представників духовенства, прошарку,

який за логікою мав би стати духовною опорою нашого спротиву, на першому місці постають їхні власні економічні інтереси, примітивна жага до збагачення, утримання посад та впливів. Усе це накладається на цілеспрямовано сформовану агресивну антиукраїнську ідеологію, яка стала їх усвідомленою ідентичністю та врешті призвела до превалювання власних амбіцій над принципами християнської моралі.

Відокремлення церкви від держави унеможливило пряме втручання в її внутрішні справи, але вкотре хочеться нагадати: служителі культу є громадянами України і мусять відповідати за свої вчинки згідно з чинним законодавством. Держава вже звернула пильну увагу на діяльність псевдоповодирів – сподіваємося, далі буде.

### **Список використаних джерел**

1. Патріарх Варфоломій: Російська церква поділяє провину за розв'язання війни та злочини в Україні. URL: <https://detector.media/infospace/article/209243/2023-03-23-patriarkh-varfolomiy-rosiyska-tserkva-podilyaie-provynu-za-rozvyazannya-viyny-ta-zlochyny-v-ukraini/> (дата звернення: 08.02.2025).

2. Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій: Закон України від 20.08.2024 № 3894-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text> (дата звернення: 18.01.2025).

3. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-XII. Редакція від 23.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#n283> (дата звернення: 18.01.2025).

4. Про затвердження релігієзнавчої експертизи щодо встановлення переліку релігійних організацій (об'єднань), які підпадають під дію норм частин сьомої і восьмої статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»: наказ Міністерства культури України від 25.01.2019 № 37. URL: <https://web.archive.org/web/20191110195059/http://mincult.kmu.gov.ua/document/245450936/%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%2037.pdf> (дата звернення: 18.01.2025).

5. Звіт про мережу релігійних організацій, недільних шкіл та священнослужителів в Україні. URL: <https://data.gov.ua/dataset/3d0dc6d8-bc68-4796-a08c-70222258e566> (дата звернення: 18.01.2025).

6. Україна обміняла частину шпигунів з УПЦ МП на полонених бійців. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20230406-ukrayina-obminyala-chastynu-shpyguniv-z-upcz-mp-na-polonenyh-bijcziv-danilov/> (дата звернення: 08.02.2025).

7. Рух Чесно. Реєстр зрадників. URL: <https://www.chesno.org/traitors/?page=1> (дата звернення: 08.02.2025).

8. Molfar – OSINT. Вороги України. URL: <https://molfar.com/enemies> (дата звернення: 08.02.2025).

9. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміна колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. *Військово-історичний меридіан*. 2019. Вип.1 (23). С. 5–25.

10. Чальцева О. Категорія «Колабораціонізм» як багатокомпонентний наратив в умовах війни. *Політичне життя*. 2022. № 2. С. 57–58.

11. Письменний Є. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис. Сєверодонецьк : Румянцева Г. В., 2020. 120 с.

12. Перепеліцина С. Проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травня 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 415–418.

13. Кузнецов В., Сийпловіч М. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 70. С. 381–388.

14. Мірошніченко О. Психологічні чинники становлення особистості колаборанта в умовах воєнного часу. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи в умовах воєнного стану* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 01 листопада 2023 р.). Чернігів : ПАУ, 2023. С. 161–164.

15. Барахта В. До питання щодо врахування соціально-психологічних особливостей осіб, які обвинувачуються в колабораційній діяльності або є засудженими за такі злочини. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2024. № 1 (12). С. 28–39.

16. Шимко В. Про деякі когнітивні та мотиваційно-ціннісні особливості суб'єктів пробації з числа засуджених за колабораційну діяльність. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2023. № 2 (11). С. 253–268.

17. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.01.2025).

18. Президент призупинив громадянство 13 представників шести єпархій УПЦ МП (повний список). URL: [https://lb.ua/society/2023/01/07/541775\\_prezident\\_prizupiniv\\_gromadyanstvo.html](https://lb.ua/society/2023/01/07/541775_prezident_prizupiniv_gromadyanstvo.html) (дата звернення: 18.01.2025).

19. Священника УПЦ МП обміняли на 28 українських військових. URL: <https://susplne.media/453018-svasennika-upc-mp-obminali-na-28-ukrainskih-vijskovih-sbu/> (дата звернення: 18.01.2025).

20. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2021. 432 с.

21. Зубченко О. С. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях Півдня України: соціологічний аспект. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2022. № 3 (55). С. 15–23.

## References

1. Patriarch Bartholomew: The Russian Church shares the blame for the war and crimes in Ukraine, available at: <https://detector.media/infospace/article/209243/2023-03-23-patriarkh-varfolomiy-rosiyska-tserkva-podilyaie-provynu-za-rozvyazannya-viyny-ta-zlochyny-v-ukraini/> (accessed 08 February 2025).

2. Ukraine (2024), *On the protection of the constitutional order in the field of activities of religious organizations*: Law of Ukraine dated 20 August 2024 № 3894-IX, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text> (accessed 08 February 2025).

3. Ukraine (1991), *About freedom of conscience and religious organizations*: Law of Ukraine dated 23 April 1991 № 987-XII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#n283> (accessed 08 February 2025).

4. Ukraine (2019), *On the approval of a religious examination regarding the establishment of a list of religious organizations (associations) that are subject to the effects of parts seven and eight of Article 12 of the Law of Ukraine "On Freedom of Conscience and Religious Organizations"*: Order of the Ministry of Culture of Ukraine dated 25 January 2019 № 37, available at: <https://web.archive.org/web/20191110195059/http://mincult.kmu.gov.ua/document/245450936/%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%2037.pdf> (accessed 08 February 2025).

5. Report on the network of religious organizations, Sunday schools and clergy in Ukraine, available at: <https://data.gov.ua/dataset/3d0dc6d8-bc68-4796-a08c-7022258e566> (accessed 08 February 2025).

6. Ukraine exchanged some of the spies from the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate for captured fighters, available at: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20230406-ukrayina-obminyala-chastynu-shpyguniv-z-upcz-mp-na-polonenyh-bijcziv-danilov/> (accessed 08 February 2025).

7. CHESNO Movement. The list of traitors. URL: <https://www.chesno.org/traitors/?page=1> (accessed 08 February 2025).

8. Molfar – OSINT. Enemies of Ukraine, available at: <https://molfar.com/enemies> (accessed 08 February 2025).

9. Honcharenko, O. (2019), "Problems of the institutional definition of the term collaborationism, its types and signs in modern national historiography", *Military-historical meridian*, Vol. 1 (23), pp. 5–25.

10. Chaltseva, O. (2022), "The category "Collaborationism" as a multi-component narrative in the conditions of war", *Political life*, No. 2, pp. 57–58.

11. Pysmennyi, E. (2020), Collaborationism as a socio-political phenomenon in modern Ukraine (criminal law aspects): a scientific essay, Sievierodonetsk.

12. Perepelytsina S. (2023), "Problems of bringing to criminal responsibility for collaborative activities", *Actual problems of modern science in the research of young scientists, cadets and students*: materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference (Vinnytsia, 17 May 2023), Kharkiv National University of Internal Affairs, Vinnytsia, pp. 415–418.

13. Kuznetsov, V., Syiploki, M. (2022), "Criminal liability for collaboration as a new challenge of today", *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, Iss. 70, pp. 381–388.

14. Miroshnychenko, O. (2023), "Psychological factors in the formation of a collaborator's personality in wartime", *Integration of theory into practice: problems, searches, prospects under martial law*: materials of the III International scientific and practical conference (Chernihiv, 01 November 2023), Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, pp. 161–164.

15. Barakhta, V. (2024), "Regarding the issue of taking into account the socio-psychological characteristics of persons accused of collaborative activities or convicted of such crimes", *Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Education. Social and Behavioural Sciences*, No. 1 (12), pp. 28–39.

16. Shimko, V. (2023), "About some cognitive and motivational value features of probation subjects from among those convicted of collaborative activity", *Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Education. Social and Behavioural Sciences*, No. 2 (11), pp. 253–268.

17. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (accessed 08 February 2025).

18. The President suspended the citizenship of 13 representatives of six dioceses of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate (full list), available at: [https://lb.ua/society/2023/01/07/541775\\_prezydent\\_prizupiniv\\_gromadyanstvo.html](https://lb.ua/society/2023/01/07/541775_prezydent_prizupiniv_gromadyanstvo.html) (accessed 08 February 2025).

19. The Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate priest was exchanged for 28 Ukrainian soldiers, available at: <https://suspilne.media/453018-svasennika-upc-mp-obminali-na-28-ukrainskih-vijskovih-sbu/> (accessed 08 February 2025).

20. Hrytsak, Ya. (2021), *Overcoming the past: a global history of Ukraine*, Portal, Kyiv.

21. Zubchenko, O. (2022), "Collaborationism in the temporarily occupied territories of Southern Ukraine: a sociological aspect", *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Political science. Sociology. Law*, No. 3 (55), pp. 15–23.